

บทที่ 3

บทละครดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

บทละครดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก เท่าที่ผู้วิจัยทำการค้นคว้า มาพบว่ามีด้วยกัน 3 เรื่อง และเกิดขึ้นเป็นลำดับในเวลาต่าง ๆ กัน ฉะนั้นในบทนี้จะได้กล่าวถึง บทละครดึกดำบรรพ์ 3 เรื่อง อันได้แก่ พระยศเกตุ สองกรรวิก และจันทกนิรี ที่แต่งเรียง กันมาเป็นลำดับแต่ต้นจนถึงเรื่องสุดท้าย เพื่อจะวิเคราะห์ดูว่าบทที่ทรงนิพนธ์ขึ้นมีลักษณะ เป็น เช่นไร และได้อิทธิพลมาจากที่ใด เพื่อจะได้นำไปสู่การพูดถึงวิธีการแสดงในบทหลังต่อไป

พระยศเกตุ (พ.ศ. 2462)

เรื่องย่อ

พระยศเกตุ ราชาแห่งแคว้นองคราชญ์ ได้ข่าวเล่าลือเรื่องความงามของนาง เมฆาวดี บุตรีท้าวกฤษณา ผู้เป็นเจ้าวิฆาทรแห่งเมืองบาดาล ต่อมานครถูกสาปให้กษัตริย์ และชาวเมืองทิ้งบ้านทิ้งเมืองหนีไป คงเหลือแต่นางเมฆาวดีผู้เดียว นางจึงผุดขึ้นจากท้องทะเล ดัดพิณร้องเพลงด้วยความเหงาหงอยในยามค่ำคืน พระยศเกตุปลอมตนเป็นตาบส และขอโดยสารเรือพ่อค้าพานิชไปจนพบนาง ด้วยความเสน่หาจึงกระโดดน้ำตามลงไปถึงเมืองบาดาล ได้ผูกสมัครรักใคร่และอยู่กินกับนาง นางเมฆาวดีซึ่งต้องคำสาปจะต้องไปให้ยกข้อมในคืนวัน เพ็ญ ทูลขอไม่ให้สามีได้ถามเรื่องถูกสาป และห้ามมิให้ทักทานเมื่อนางจะต้องจากไป ครั้นถึง วันขึ้น 14 ค่ำ เมื่อนางจะต้องไปตามคำสาป พระยศเกตุแอบติดตามนางไป และเข้าช่วย แก้ไขจนนางและนครบาดาลพ้นคำสาป พระยศเกตุอยู่กับนางเมฆาวดีในเมืองบาดาล ต่อมา ทรงคิดถึงบ้านเมืองของพระองค์ จึงพานางเมฆาวดีกลับเมืองมนุษย์ โดยไปคอยอยู่ที่บ้านพ่อค้า นิธิทัต ฝ่ายอำมาตย์เมื่อทราบข่าวก็เตรียมขบวนแห่มารับเสด็จเข้าเมือง

แหล่งที่มา

ต้นกำเนิดของนิทานเวตาล มีที่มาจากแต่เดิมอยู่ในหนังสือสันสกฤตชื่อ เวตาล บัญญัติวิศติ แปลว่า นิทาน 25 เรื่องของเวตาล ซึ่งศิวทาสได้แต่งไว้แต่โบราณ เรื่องของ นิทานเวตาลเหล่านี้มีกล่าวถึงตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะในหนังสือลิลิตเพชรมงกุฎ มีกล่าวถึงนิทานของเวตาลด้วย และนิทานเวตาลก็ได้มีการแปลออกเป็นภาษาอังกฤษหลาย สำนวน แต่ฉบับภาษาอังกฤษของเบอร์ตันดีที่สุด ครั้นต่อมากรมหมื่นพิทยาลงกรณ (น.ม.ส.) ก็ทรงพระนิพนธ์นิทานเวตาลนี้เช่นเดียวกัน ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 10 เรื่อง ทรงแปลมาจากฉบับ ภาษาอังกฤษของเบอร์ตัน สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ก็ทรงนำนิทานเวตาลฉบับของ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ เรื่องที่ 8 เป็นเรื่องราวของพระยศเกิดขึ้นมาทรงนิพนธ์เป็นบท ละครรักดำบรรพ์ เรื่องพระยศเกิดนี้ทรงเริ่มนิพนธ์เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2462 และ ประพันธ์เสร็จในเดือนมีนาคมปีเดียวกัน

แรงบันดาลใจ

สาเหตุที่พระองค์ทรงเลือกเรื่องพระยศเกิดมาทรงนิพนธ์เป็นบทละคร เนื่องจาก เป็นเรื่องเกี่ยวกับทะเล ท้องน้ำ ซึ่งเข้ากับบรรยากาศของวังเพชรบูรณ์ที่มีสระกว้างใหญ่มาก เป็นธรรมชาติมากที่สุด ซึ่งเหมาะที่จะทำเป็นฉากละครได้สมจริงสมจัง พระองค์ทรงหวังที่จะ เล่นละครถวายสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชคือรัชกาลที่ 6 ได้ทอดพระเนตร โดยที่พระองค์ ทรงกะการให้เสด็จประพาสทางเรือไปตามเกาะแก่งต่าง ๆ เสวยพระกระยาหารในเรือ จากนั้นก็เชิญขึ้นประทับ ณ โรงละครริมสระน้ำ เพื่อทอดพระเนตรละคร หลังจากนั้นจะทรงจัด แสดงให้เจ้านายทอดพระเนตร

สองกรรววก (พ.ศ.2462)

เรื่องย่อ

กล่าวถึงยักษ์สองตนพี่น้อง ชื่อสองกรและรววก ยักษ์สองตนพยายามท้าวตาทักกิ่ง ศีลาลงมาทับบิดาตนสิ้นชีวิต จึงชวนกันทำพิธีกรรมทำให้อากาศร้อนเป็นเพลิงกรด เผาผลาญ ท้าวตาทังสรวงสวรรค์ ท้าวตาคือร้อนไปทั่วทุกองค์จึงทูลร้องทุกข์ต่อพระอินทร์ พระอินทร์

จึงเสกดาวให้เป็นนางอัปสร รูปร่างงดงามคนหนึ่งให้มาทำลายล้างพิชิต ยักษ์สองกรและยักษ์
 วรวิหคหลังรักนางอัปสรทันที ทั้งสองต่างก็พยายามใช้เหตุผลอ้างว่านางนั้นควรเป็นของตน
 แต่ตกลงกันไม่ได้เกิดการต่อสู้โดยใช้กระบองพาดฟันกันเองจนสิ้นชีวิต พระอินทร์ส่งสารจึง
 เสด็จลงมาชุบชีวิตให้ และสั่งสอนให้ประพฤติชอบในธรรม ยักษ์สองตนได้คิดก็กลับตนมี
 ความประพฤติที่ดีงามสืบต่อไป

แหล่งที่มา

สองกรวรวิหค มาจากบทละครเบ็กรโรง ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ*
 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เมื่อราวปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช 1190 พ.ศ.2371 มีฉบับอยู่ที่
 หอพระสมุดวชิรญาณ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เคยทรงคัด
 ประทานมาถวายรัชกาลที่ 6 ภายหลังได้พิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ "บทละครชุดเบ็ดเตล็ดใน
 รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1, ที่ 2, ที่ 4, ที่ 5 และพระราชนิพนธ์กรมพระ
 ราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ" ซึ่งพระยาราชบุคล (อาบ เปาโรหิตย์) แจกเป็นของขวัญ
 เมื่อพิชิตไฉ่ชิงช้า พ.ศ.2458¹

แรงบันดาลใจ

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชราชราติลกเมื่อทรงพบบทละครเบ็กรโรงเรื่องสองกรวรวิหค
 ก็ต้องพระทัยจึงมีพระประสงค์อยากจะให้คณะละครของพระองค์ได้แสดงละครเบ็กรโรงบ้าง
 จึงทรงพระนิพนธ์ขึ้นเป็นบทละครดึกดำบรรพ์ เพื่อใช้ในโอกาสเบ็กรโรงการแสดง เพราะ
 ตัวละครของพระองค์สามารถแสดงเป็นตัวยักษ์ได้ แม้จะเป็นผู้หญิงเพราะเคยแสดงโขน
 ผู้หญิงมาก่อน จึงเป็นแรงบันดาลใจให้พระองค์ประพันธ์เรื่องขึ้น และในบทพระราชนิพนธ์
 คำนำละครดึกดำบรรพ์ของรัชกาลที่ 6 มีกล่าวไว้ว่า "ในการจัดตั้งขึ้นสำหรับเล่นบนเวที
 ตามแบบที่เรียกกันว่า "ละครดึกดำบรรพ์" น้องชายจุฑาธุชได้เลือกเอาบทเก่าใช้บ้าง แต่ง

* กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ประทับพระราชวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ 3.

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครดึกดำบรรพ์ (พระนคร:
 ม.ป.ท., 2466), "คำนำ", หน้า ๗.

ขึ้นใหม่ให้เหมาะแก่ความต้องการของเธอเองบ้าง ฉะนั้นถ้าจะว่าไปแล้วก็ควรเรียกว่า "ตัดแปลง" มากกว่าแต่งใหม่ ผู้ใดปรารถนาที่จะทราบว่าทไหนดไหนเก่าทไหนดไหนใหม่ก็ไม่ต้องทำอะไรยากยิ่งไปกว่าเทียบบทละครในสมุดเล่มนี้กับบทละครของเดิม ในสมุดเล่มที่ออกนามมาแล้วข้างบนนี้"²

จันทกนิรี (พ.ศ. 2463)

เรื่องย่อ

ท้าวพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสี วันหนึ่งเสด็จประพาสป่าเที่ยวล่ามฤๅษี พบกนิรี และกนิรา สองพี่เมียเที่ยวชมป่า ท้าวพรหมทัตหลงรักนางกนิรีจึงแผลงศรฆ่ากนิราผู้พี่ถึงแก่ความตาย นางกนิรีตกใจถึงสลบ ท้าวพรหมทัตเข้าแก้ไขจนนางฟื้นขึ้น และปลอมประโลมหวังจะได้นางเป็นชายา กนิรีรักเดียวใจเดียวจึงมิได้ยอมตามคำ ขณะนางกนิรีพำรำพันถึงพี่รัก ท้าวพรหมทัตคิดจะข่มเหงขึ้นใจนางด้วยอำนาจตัดหา เข้าไล่จับตัวนาง นางจึงบินหนีหลบขึ้นต้นไม้ กล่าวบริภาษท้าวพรหมทัตด้วยความแค้นเคือง ท้าวพรหมทัตจึงต้องเสด็จกลับด้วยความผิดหวัง เมื่ออยู่ตามลำพังนางจึงรำพันถึงความดีงามของสามี แล้วตั้งสัตยาธิษฐานขอให้เทวดาช่วยนาง ร้อนถึงรุกขเทวดา ทนเห็นความโศกเศร้าของกนิรีไม่ได้จึงชุบให้กนิราฟื้นคืนชีวิตดังเดิม กนิรีและกนิราจึงมีความสุขสืบมา

แหล่งที่มา

จันทกนิรชาดก เป็นพระชาติหนึ่งในหนังสือพุทธ-นิบาตชาดก ซึ่งพระธรรมสาริรัชย์แปลและเรียบเรียงไว้ ต่อมาได้มีผู้ประพันธ์เรื่องจันทกนิรีขึ้นเป็นคำฉันท์ เพื่อสวดศิเลิมพระเกียรติพระพุทธเจ้า แต่มิได้ระบุนามผู้ประพันธ์ไว้ แม้แต่เรื่องจันทกนิรีคำฉันท์ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ก็ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์เช่นกัน และฉบับวชิรญาณนี้น่าจะเป็นบทที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงนำต้นฉบับมาทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นบทละครดึกดำบรรพ์ เพราะมีเนื้อความและภาษาที่ใช้ใกล้เคียงกันมาก ปัจจุบันจันทกนิรีคำฉันท์ฉบับวชิรญาณยัง

²พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ, บทละครดึกดำบรรพ์, คำนำ หน้า ข.

มีต้นฉบับอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นฉบับอัดสำเนา และบทละครเรื่องจันทกนิรนี้ เป็นบทที่มีชื่อเสียงมากกว่าสองเรื่องแรกเพราะมีการแสดงบ่อยครั้ง*

แรงบันดาลใจ

เรื่องจันทกนิรนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงได้ต้นฉบับมาจากเรื่องจันทกนิรคำฉันท์เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ ที่เสวยพระชาติเป็นกนิร ด้วยทรงประทับใจในเนื้อเรื่องเห็นว่าดี มีคติสอนใจ เป็นเรื่องยกย่องเกียรติผู้หญิงและเพราะเห็นว่าจะใช้เล่นละครได้ดี ตัวละครก็ไม่มากนักเหมาะที่จะใช้แสดงละครเบิกโรง เพราะเป็นเรื่องสั้น ๆ จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ทรงนิพนธ์ขึ้นเป็นบทละครดึกดำบรรพ์ โดยมีพระประสงค์ที่จะใช้แสดงในโอกาสเบิกโรง พระองค์โปรดเรื่องนี้มากที่สุด เช่นเดียวกับล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ที่โปรดเรื่องนี้มากกว่าเรื่องอื่น ๆ ของพระอนุชาของพระองค์ ละครเรื่องจันทกนิรนี้เคยแสดงครั้งแรกในโรงละครวังสวนกุหลาบ เป็นการแสดงเบิกโรง ในการเปิดโรงละครของวังสวนกุหลาบ** ซึ่งเป็นวังของพระเชษฐาตรงพระนามว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา***

เมื่อได้ทราบเรื่องย่อ แหล่งที่มาและแรงบันดาลใจของละครดึกดำบรรพ์ทั้ง 3 เรื่องแล้ว ก็จะได้กล่าวถึงลักษณะของบทกลอนทั้ง 3 เรื่องต่อไป เพื่อจะศึกษาว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกทางมีกลวิธีการประจบอย่างไร โดยจะแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์ออกเป็น 5 หัวข้อคือ โครงสร้าง, เนื้อหา, การลำดับฉาก, รายละเอียดประกอบบทและการจัดการแสดง

*จันทกนิรเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากกว่าสองเรื่องแรก ด้วยเพราะเคยจัดขึ้นแสดงหลายครั้งในสมัยหลังต่อมา

**โรงละครวังสวนกุหลาบมีอยู่เดิมแล้ว แต่ปรับปรุงโรงและจัดฉากตามท้องเรื่อง เปิดเล่นเป็นละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรเพราะละครแบบเก่าคงมีมากเดิวยืนพื้น

***ทรงเป็นพระอนุชาของรัชกาลที่ 6

ลักษณะบทละคร

ต่อไปนี้จะใคร่พิจารณาถึงกลวิธีในการที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงปรับปรุงต้นฉบับเดิมเป็นบทละครดึกดำบรรพ์

พระยศเกตุ

ในเรื่องพระยศเกตุ เมื่อได้ศึกษาบททั้งสองฉบับคือ ฉบับที่เป็นนิทานและฉบับที่เป็นบทละครแล้ว จะพบว่าโครงสร้างของเนื้อหาเหมือนเดิม สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงเลือกปรุงบทโดยตัดเนื้อหาที่ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงออก และเพิ่มเติมบางอย่างเข้าไว้ให้เหมาะกับการแสดงละคร ดังจะได้เทียบเคียงเนื้อความเดิมกับบทละครเพื่อเปรียบเทียบให้เข้าใจยิ่งขึ้น ดังนี้คือ

1. ตัดบทที่ไม่จำเป็นของเนื้อความเดิมออก กับเพิ่มเนื้อหาเพื่อให้ได้ความสมบูรณ์ และปรับเปลี่ยนลักษณะนิสัยตัวละคร ดังนี้

1.1 บทที่ตัดออกของต้นฉบับเป็นเนื้อความบรรยายความคับแค้นใจของอำมาตย์ที่ระหกระสัน ที่รับราชการได้ตั้งเป็นผู้ว่าราชการงานเมืองแทนพระองค์ แต่กลับถูกเพื่อนเสนาอำมาตย์กล่าวให้ร้าย จึงต้องหาอุบายออกไปแสวงบุญนอกเมืองและเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ จนได้ไปพบเห็นนางกลางสมุทร จนกระทั่งกลับเข้าเมืององคราษฎร์ ความตอนนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกตัดออกหมด เริ่มจับเรื่องเมื่อที่ระหกระสันเข้าเมือง

1.2 เพิ่มเนื้อหาของเรื่องโดยที่เนื้อเรื่องเดิมพระยศเกตุกับนางเมธาวดีเมื่อออกจากเมืองบาดาลก็กลับเข้าเมืององคราษฎร์ แต่บทละครให้ไปพบพ่อค้าที่ติดก่อนจึงค่อยกลับเมือง ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกตัดทิ้ง เพราะตอนก่อนจะไปเมืองบาดาลให้หนีที่พาไป ครั้นเมื่อสมหวังแล้วพระยศเกตุไม่แหวะไปบอกกล่าว จะเป็นการทิ้งตัวละครให้ถูกลืม ด้วยเหตุดังกล่าวบทที่เพิ่มจึงเหมาะสม

1.3 บทตัวละครคือพระยศเกตุ ในบทเดิมถูกสร้างขึ้นให้เป็นกษัตริย์ที่มีรูปโฉมงดงาม และมีความเจ้าชู้มากไม่ยอมว่าราชการงานเมืองหมกมุ่นแต่อดีต ปล่อยให้ที่ระหกระสันออกว่าราชการแทน เมื่อมาเป็นบทละครดึกดำบรรพ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงกำหนดบทบาทให้พระยศเกตุมีพระสิริโฉมสง่างาม ไม่เจ้าชู้เป็นคนที่รักนางเมธาวดีผู้เดียว

จากเนื้อหาอันเป็นโครงสร้างของเรื่องทีกล่าวมานี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งในหลายๆ จุดของเรื่อง ที่แสดงให้เห็นความรอบคอบและความรอบรู้ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ในการประจบท ซึ่งจะมีกล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ ในภาคผนวก

2. การลำดับฉากเรียงไปตามลำดับของเหตุการณ์เป็นขั้นตอนได้อย่างเหมาะสม เนื่องด้วยละครเรื่องพระยศเกิดเป็นเรื่องยาวดังนั้นลักษณะรูปแบบของบทละครดึกดำบรรพ์ จึงเอื้ออำนวยให้เข้าใจเรื่องได้ดี เพราะมีการเขียนลำดับองค์และฉากที่ต้นบท นอกเหนือ จากคำบรรยายรายละเอียดต่าง ๆ ถึงการใช้อุปกรณ์เกี่ยวกับการแสดง เพราะในนิทาน เวทาสต้นฉบับเป็นบทร้อยแก้วจึงไม่มีสิ่งเหล่านี้ ดังตัวอย่างการลำดับฉากคือ

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

ลำดับฉาก

องค์ที่ 1

ฉาก 1 : ท้องพระโรงในวังของพระยศเกิด, องค์กราชฎร์

ฉาก 2 : บ้านนิชิต, องค์กราชฎร์

องค์ที่ 2

ฉาก 1 : ในเรือพ่อค้า, ในทะเลสาบ

ฉาก 2 : สวนสระแก้ว, ในเมืองวิทยาธร

ฉาก 3 : สวนกุหลาบ, ในเมืองวิทยาธร

องค์ที่ 3

ฉาก 1 : สวนกุหลาบ

ฉาก 2 : ในป่า

ฉาก 3 : ท้องพระโรง, ในเมืองวิทยาธร

องค์ที่ 4

ฉาก 1 : สวนสระแก้ว

ฉาก 2 : บ้านนิชิต

ฉาก 3 : ท้องพระโรง ในวังของพระยศเกตุ³

จะพบว่าบทละครดึกดำบรรพ์มีการเรียงลำดับฉากลำดับองค์จัดไว้อย่างเรียบร้อยป้องกันการสับสน เพราะในแต่ละองค์จะมีฉากที่ซ้ำกัน

3. ปรับปรุงบทใหม่ให้มีเนื้อความน่าสนใจขึ้น จากบทกลอนต้นฉบับมาเป็นบทละครในตอนเดียวกันคือ

บทของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ซึ่งเป็นบทขับร้องนางเมธาวดีผู้ขึ้นกลางทะเล และร้องประกอบเสียงตีตีพิณ มีดังนี้

@ อันบวงกรรมทำไว้ในปางหลัง	เป็นพิษยังปางนี้ใหม่ผล
หว่านพืชดีผลดีมีแก่ตน	หว่านพืชชั่วกลัวผลที่ชั่วนั้น
อันความจริงข้อนี้มีมาแล้ว	ไม่คลาดแคล้ว เป็นอื่นทุกหมื่นแสน
จะเปลี่ยนชั่วให้ดีมีมาแทน	ถึงมั่นแมนมั่นไม่เปลี่ยนได้เอย ⁴

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก
(บทร้องสลับเสียงเขมรไพรโยค)

นาง	ไอ้จันทรจรแจ่มสว่างหล้า	จงช่วยพาเสียงพิณให้อ่อนหวาน
	ช่วยพาเราผู้เศร้าให้เบิกบาน	ช่วยพาราตรีกาลให้เฟริดพราย
ลูกคู่*	เสียงขับไต่ปาน ประสานเครื่องสาย	หวานไม่วาย เพราะหลายจับใจ
	สุระเสียงเสนาะ เพราะนี่กระไร	
นาง	ยามเดือนมีตจิดกร่อยให้หงอยง่วง	สิ่งทั้งบวงย่อมงามยามเดือนหงาย
	เช่นทะเลเวลานั้นแสนสบาย	แม้เดือนมืดแล้วอย่าหมายมาชมเลย

³สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 50.

⁴กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, นิทานเวตาล, หน้า 326.

* ลูกคู่ในที่นี้หมายถึงลูกเรือของพระยศเกตุ

ลูกคู่ โสมส่องแสงฉาย มากมายกว่าเคย เสียงทรามเขย แม่เอยน่ารักน่าชม
เพราะแท้งามแท้ น้าเขยน่าชม⁵

จะพบว่าบทกลอนต้นฉบับจะมีเนื้อความให้ความรู้สึกที่เป็นทุกข์หนัก ส่วนบทละครของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงพระนิพนธ์ด้วยคำกลอนที่ได้บรรยากาศเป็นสุขใจ ในยามทุกข์ ท่ามกลางธรรมชาติยามค่ำคืนได้อย่างดียิ่ง นอกจากนี้ยังจัดบทร้องสลับกันจึงเป็นการดีกว่าที่จะร้องขับลำพังคนเดียวให้ผู้ชมสามารถได้รับรู้ความรู้สึกของทั้งสองฝ่ายในเวลาเดียวกัน ทำให้ไม่เสียเวลาที่จะไปจับบทกล่าวถึงทางโน้นที่ทางนี้ที่ และก็เป็นเรื่องจริงที่เป็นไปตามธรรมชาติที่วิสัยคนนั้นเมื่อได้ยินได้ฟังอะไรก็จะวิจารณ์ขึ้นมาทันที เช่นเดียวกับในเรื่องเมื่อฟังขับเสียงไพเราะก็ชมและร่วมร้องเพลงด้วย

4. แปลงคำประพันธ์ร้อยแก้วเป็นกลอนบทละครได้ตรงตามเนื้อความเดิม ดังจะได้เปรียบเทียบบทละครทั้งสองฉบับ ดังนี้คือ

บทของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

แล้วนางตรัสถามว่า "ท่านนามอะไร เป็นอะไร แลมาในที่อันมาถึงได้ด้วยยากนี้
โดยประสงค์อะไร อนึ่งกายท่านมีลักษณะ เครื่องหมายอย่างกษัตริย์ เหตุใดจึงแต่งเป็นดาบส
ขอท่านจงชี้แจงให้ข้าพเจ้าทราบ"⁶

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

บทร้องเมธาวดี

(แขกหวล, รับทูลท่อน)

ท่านคือใครมาแต่ไหนไม่รู้จัก	ดูผิวพักตร์ เบนกษัตริย์ไม่กังขา
เปนโจนจึงแก่งแปลงกายมา	ปราถนาสิ่งใดเชิญใจความ ⁷

⁵ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 45-46.

⁶ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, นิทานเวตาล, (พระนคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2506 หน้า 329.

⁷ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 50.

ลักษณะการแปลงคำประพันธ์ ให้คงความหมายเดิมจะพบได้ชัดเจน จากบทของนาง
เมธาวดี ที่ถามพระยศเกตุในตัวอย่าง มีดังนี้

ท่านนามอะไร	ทรงนิพนธ์	ท่านคือใคร
เป็นอะไร	"	มาแต่ไหน
กายท่านมีลักษณะ	"	คูผิวพัศตร์ เป็นกษัตริย์
เครื่องหมายอย่างกษัตริย์		
เหตุใดจึงแต่เป็นดาบส	"	เป็นไหนจึงแก้งแปลงกาย
โดยประสังข์อะไร	"	ปรารถนาสิ่งใด
ขอท่านจงชี้แจง	"	เชิญไขความ

ตัวอย่างอีกบทหนึ่ง เป็นบทที่พระยศเกตุตรัสตอบนางเมธาวดี
บทของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

พระราชชาติร์ตอบว่า "ข้าเป็นพระราชกรรณคราชญ์ทรงนามยศเกตุ ข้าได้
ยินจากเพื่อนผู้เป็นที่เชื่อถือว่า ถ้าใครเดินทางมาในทะเลนี้ ก็อาจได้เห็นนางผุดขึ้นจากทะเล
บนต้นกล้วยพฤษ์ ข้าจึงแต่งปลอมกายเช่นนี้ สละราชสมบัติเพื่อจะได้เห็นนาง แลได้ตาม
นางลงมาในทะเล ขอนางจงบอกข้าว่านางเป็นอะไร"⁸

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

บทร้องยศเกตุ

(สระสม, 2 ท่อนรับ)

พี่เป็นราชากรรณคราชญ์	ชื่อยศเกตุมีอำนาจไม่หยาบหยาม
ได้ยินข่าวกล่าวโถมถึงนงราม	จึงติดตามมาดุยอดเทวี
อนึ่งอยากทราบความของงามข้า	อย่าบิบังบอกเถิดมาระศรี
ทราวม้วยเป็นอะไรในชาติศรี	อย่าอำพรางบอกพี่ให้แจ้งการ ⁹

⁸กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, นิทานเวตาล, หน้า 329.

⁹สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 50.

ลักษณะการประพันธ์ในบทของพระยศเกตุตรีศตบนางเมธาวดี แปลงเนื้อความเดิม
ได้สละสลวยดังนี้

ข้าเป็นราชาครององคราษณูร์	ทรงนิพนธ์	พี่เป็นราชาครององคราษณูร์
ทรงนามยศเกตุ	"	ช้อยศเกตุ
ข้าไต่ยนิ	"	ไต่ยนิข่าว
ได้เห็นนางผุดขึ้น	"	กล่าวโฉมถึงนงราม
นางเป็นอะไร	"	ทรามวัยเป็นอะไร
ขอนางจงบอกข้า	"	อย่าอำพรางบอกพี่

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งสองบทนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงเนื้อความและถ้อยคำที่ใช้บท
ของเดิมและบทใหม่ คงเนื้อความไว้ได้เหมือนเดิม และเลือกใช้ถ้อยคำได้ไพเราะสละสลวยกว่า
และเป็นคำกลอนที่กระทัดรัดได้ใจความสำคัญ บทแรกเป็น 2 คำกลอน เพราะเนื้อความสั้นกว่า
บทหลังเนื้อความยาวกว่าจึงเป็น 4 คำกลอน นับว่าเหมาะสมดีไม่ยาวเกินไป และได้เนื้อความ
ที่กระชับตรงตามจุดประสงค์เดิม เรียงลำดับการสอบถามและการตอบคำถามเป็นขั้นตอนดีด้วย

5. เพิ่มบทให้สอดคล้องกับฉาก เพื่อให้การแสดงสมจริงสมจังตามสภาพธรรมชาติ
ที่วังเพชรบูรณ์ ดังตัวอย่าง

5.1 เป็นบทที่พระยศเกตุ โดยสารเรือมากับพ่อค้าในขบวนมาถึงกลางทะเล เพื่อ
หวังจะได้ยลโฉมนางที่ผุดขึ้นกลางทะเล ทรงพระนิพนธ์เพิ่มขึ้นเพื่อให้สมจริงตามจินตนาการของ
พระองค์ โดยแปลงสระน้ำในวังให้เป็นฉากท้องทะเล ประกอบเข้ากับอารมณ์ของตัวละคร
พระยศเกตุที่ร้อนใจใคร่รู้ถึงกับต้องซักถามนิหิต ดังนี้

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

องก์ที่ 2

ฉาก 1 : เรือพ่อค้าในทะเลสาบ

(พิณพาทย์ทำเพลงจำปาทองเทศ นิหิตนั่งอยู่กับลูกเรือสองสามคน
ยศเกตุออกจากแก่ง)

บทร้องสองคน

(จำปาทองเทศ, พิณพาทย์คลอเสียง)

ยศ อีกสักเมื่อไรจะได้เห็น นางผู้เป็นที่นาพิสวง
 นิธิ คลื่นลมก็สงบเงียบลง มีข้าคงได้เห็นเบนขวัญตา
 ยศ ท่านเอ๋ยนางเคยโผล่ขึ้นทางไหน
 นิธิ จะทูลไปก็ไม่ว่าพระเจ้าข้า นางโผล่ทางนี้บ้างเวลา
 บางทีมาทางโน้นพระภูบาล¹⁰

ในฉากท้องทะเลนี้ สามารถสร้างฉากโดยอาศัยสระน้ำในวังเพชรบูรณ์ เป็นท้องทะเล และสร้างเป็นเรือจริง ๆ ให้คนเข้าไปนั่งได้ และชักเรือให้เคลื่อนที่ไปได้ ดังคำบอกเล่าของอาจารย์ท้วม ประสิทธิ์กุล และอาจารย์เฉลย ศุภะวณิช ว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกทรงสร้างฉากขึ้นจริงในวังเพชรบูรณ์เพื่อแสดงเรื่องพระยศเกตุ บทข้างต้นเป็นบทเจรจากันก่อนที่พระยศเกตุจะกระโจนลงน้ำ จากบทกลอนของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกนี้จะได้เนื้อความและบ่งบอกอารมณ์ของตัวละคร ทำให้เห็นภาพพจน์ได้ดี ซึ่งความในต้นฉบับเพียงแต่กล่าวว่ "แล้วเชิญให้พระยศเกตุเสด็จลงเรือไปด้วย ครั้นไปถึงกลางทะเล พระยศเกตุได้ทอพระเนตรเห็นต้นกล้วยพฤษ์ผุดขึ้นมา มีนางนั่งอยู่บนกิ่ง" เป็นความเรียงบรรยายเรื่อง เมื่อได้ทำเป็นบทละครจึงมีชีวิตชีวากว่ากัน นอกจากนี้แล้วในบทตัวอย่างนี้ยังจะได้เห็นการใส่คำบรรยายรายละเอียดในเรื่องของฉาก ที่มีเรือล่องอยู่ในฉากทะเล บ่งบอกชื่อเพลง ตำแหน่งของตัวแสดงและกิริยาของตัวแสดงไว้ด้วย

5.2 ในบทต้นฉบับของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ กล่าวถึงตอนที่พระยศเกตุได้เห็นนางกลางสมุทรโผล่ขึ้นมาขึ้น พระองค์ตรัสบูชาทะเลขึ้นว่า

¹⁰สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์,

"ข้าแต่พระสมุทรผู้เป็นคลังแห่งมณีทั้งหลาย ผู้มีน้ำใจอันลึก บุคคลไม่อาจหยั่งได้ เพราะเมื่อพระองค์ซ่อนนางนี้ไว้ในทะเล ก็คือซ่อนนางลักษมีไว้มิให้พระวิษณุเห็น ข้าพเจ้าขอเอาพระองค์เป็นที่พึ่ง เพื่อสำเร็จประสงค์ของข้าพเจ้า"¹¹

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

บทร้องพระยศเกตุ

(พระเจ้าลอยถาด, พิณพาทย์ คลอเสียง)

ข้าแต่พระสมุทรสุดลึกล้ำ	เหลือหาคำใดกล่าวเล่าเฉลย
"เป็นคลังแก้วมีค่าน้ำชมเชย	ผู้ใดเคยได้เห็นเบนจัญตา
พระองค์ซ่อนนางไว้ไกลมณเฑียร	แสนสุดที่จะตามไปค้นหา
เท่ากับซ่อนลักษมีพระชายา	มิให้วิษณุเทวาได้เชยชม
ขอเดชะพระเดชปกเกล้าเกล้า	เป็นที่พึ่งข้าพระเจ้าประสงค์สม
ในสิ่งซึ่งจิตใจใฝ่นิยม	ข้าบรารมภ์จะใคร่ได้ในเร็วพลัน

เจรจา

ยศ ตาย นางจะไปเสียแล้ว เราจะต้องตามไปจึงจะได้
 นิธิ ขอพระองค์อย่าเสด็จลงไปเลยพระเจ้าข้า ในทะเลสาบนี้มีสัตว์ร้ายต่าง ๆ นา ๆ
 ที่เราไม่รู้เห็น
 ยศ เราจะต้องตามนางไปให้จงได้ ถึงจะสู้รบกับสัตว์ร้ายใด ๆ ก็ไม่ครันคร้าม"¹²

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงพระนิพนธ์ตรงตามเนื้อความเดิม คือในบทของพระยศเกตุ แสดงการอ่อนน้อมถ่อมตน และรู้จักกาลเทศะของตัวละครที่กล่าววาทะพระสมุทร เป็นการขอมาก่อนจะลงน้ำทะเลไปและขอพรให้ได้พบนางสมุทรสมบราวดนา บทละครจะเพิ่มบทเจรจาของพระยศเกตุกับนิธิทัตเพื่อความสมจริงตามสภาพฉากท้องน้ำทะเลซึ่งสามารถจัด

¹¹กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, นิทานเวตาล, หน้า 327.

¹²สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์,

แสดงได้ทั้งฉากธรรมชาติและการสร้างฉากขึ้นให้สมจริงได้เช่นเดียวกัน ตอนนี้เป็นฉากหนึ่ง
ที่งดงามในเรื่องพระยศเกตุ ดังนั้นในภายหลังจึงนิยมตัดตอนออกแสดง

5.3 เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่จะกล่าวถึงคือ ตอนที่นางเมธาวดีจะต้องไปหา
ยักษ์ เพื่อให้ยักษ์อมในคืน 8 คำ และ 14 คำ ซึ่งเป็นไปตามคำสาบนั้น ในบทต้นฉบับเพียง
แต่กล่าวถึงดังตัวอย่าง

บทของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

"พระราชาทรงพระแสงดาบด้อมตามนางไปมิให้ทันรู้ ครั้นออกนอกนครไปหน่อยหนึ่ง
พระราชาทอดพระเนตรเห็นรากษสตนหนึ่ง กายใหญ่รูปร่างน่ากลัวเหมือนนรกซึ่งสำแดงรูปเป็น
สัตว์มีชีวิต อ้าปากใหญ่คำเหมือนกลางคืน ครั้นเห็นนางก็ร้องด้วยเสียงอันดังแล้วตรงเข้าจับ
นางใส่ปากกลืนเข้าไป พระราชาเห็นดังนั้นก็พระองค์สั่นด้วยเพลิงแห่งความโกรธ"¹³

ในบทนี้จะเห็นว่าเพียงแต่กล่าวถึงพระยศเกตุตามนางไปและเห็นยักษ์ตัวใหญ่รูปร่าง
น่าเกลียดน่ากลัวจับนางเมธาวดีใส่ปาก บทนี้เป็นอีกฉากหนึ่งที่จะสามารถจัดฉากได้สมจริง
เป็นฉากป่า มีเหว ต้นไม้ ฯลฯ และสร้างหุ่นตัวยักษ์ที่จะอมนางเมธาวดีได้อีก ดังนั้นฉากนี้
จึงเป็นฉากใหญ่อีกฉากหนึ่ง ในตอนนี้สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงพระนิพนธ์เพิ่มเติม
ให้นางเมธาวดีนำดอกไม้ไปบูชาพระศิวะและพญายักษ์ โดยมีบทสนทนากับยักษ์ ตัวอย่างเช่น

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

บทร้องเมธาวดี

(ร้องสาตทอง, รับ 2 ท่อน)

จะอมไว้ก็ไม่ว่าพระยายักษ์

ยอมสมัครโดยดีไม่หนีหาย

แต่วันนปราณืออย่าดูร้าย

ขอให้คายปล่อยเข้าไปในสองยาม"¹⁴

¹³กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, นิทานเวตาล, หน้า 331.

¹⁴สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์,

เพื่อความเหมาะสมกับการแสดงละคร จึงต้องมีบทให้กับนางเมธาวดีและยักษ์ ให้เห็นลักษณะนิสัยของนางเมธาวดี มีการเจรจาต่อรองให้ปล่อยนางเร็วขึ้นเพราะเป็นห่วงสามี ลักษณะนิสัยของยักษ์ที่ดูร้ายไม่ยอมอ่อนข้อให้นาง และในที่สุดก็อมนางไว้ในปาก การสร้างฉากตอนที่ให้ยักษ์อมนางเมธาวดีสมจริงจึงยากมาก ต้องลงทุนสูง ดังนั้นที่เคยแสดงในยุคหลัง ฉากนี้จึงเป็นเพียงให้ผู้แสดงเป็นตัวยักษ์ และเป็นการสมมติว่าอมนางเข้าไปแล้ว พระยศเกิดถึงปรากฏตัวขึ้นและฆ่ายักษ์ตาย

5.4 เป็นบทที่เพิ่มเติมขึ้นเพื่อความเหมาะสมเพราะเนื้อความต้นฉบับไม่มีกล่าวถึง เพียงแต่กล่าวว่านางเมธาวดีจะต้องเป็นฝ่ายเดินทางไปหาท้าวฤๅษะนางเอง แต่นางไม่ได้กลับไปเพราะถูกพระยศเกิดตัดทอนไว้ ผลที่สุดก็ไปอยู่ด้วยกันที่เมืององคราษฎร์ สำหรับในบทละคร สมเด็จเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงพระนิพนธ์เพิ่มบทให้ตัวละครเหล่านี้มาพบกัน โดยสร้างเรื่องให้ท้าวฤๅษะนาง พระมเหสี และพวกพ้องวิทยากรกลับเข้าเมืองบาดาลดังเดิม เมื่อพ้นคำสาป เพราะเหตุว่าจะได้มีตัวละครปรากฏตัวให้ผู้ชมได้เห็นความสุข ความดีใจของพ่อ แม่ ลูก และคนรักได้พบกันสมความปรารถนา ดังจะได้ยกตัวอย่างตอนพระยศเกิดลาท้าวฤๅษะนางกลับเมืององคราษฎร์ ดังนี้

บทของสมเด็จเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

องก์ที่ 4

ฉาก 1 : ส่วนสระแก้ว

(เพลงฉิ่ง ท้าวฤๅษะนาง, และมเหสี, ยศเกิดและนางเมธาวดี
 ปรากฏมาเมื่อเปิดฉากแล้วลา)

บทร้องยศเกิด
 (สามไม้, รับทุกคำ)

ข้าขอลาองค์พระทรงธรรม กลับคืนเขตฉัตรบุรีศรี
 กับใคร่พานางเมธาวดี ไปเป็นศรีภรรยาของข้าฉัน

เจรจา

ท้าวฤศ ท่านจะขอพานางไปในเมืองมณเฑียรนั้นมันไม่ได้ เพราะตามวิสัยของวิทยาธร ถ้าหากว่าไปไกลจากพวกพ้องของเขาแล้ว วิชาที่คลาดแคล้วเสื่อมสิ้นหมด ขอให้ทรงยศไตร่ตรองดู เราก็มีความรักใคร่ท่านมากมายอยู่ ถ้าจะให้เบนหนทางที่ง่ายดีแล้วละก็ขอให้ทรงธรรมอยู่กับเราที่นี่เถิด ได้ไหมล่ะ?

ยศ ที่ได้ทรงพระเมตตาข้าพระเจ้า เป็นพระคุณล้นเกล้า แต่ข้าพระเจ้า จะอยู่ไม่ได้ เพราะเป็นห่วงธานี เกรงจะมีการผิดเคืองขุนเจ็ญ เพราะทั้งมานี้เป็นการนาน ถ้ามาตรแมนเยาวมาลย์จะไปไม่ได้ด้วยข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็จำจะต้องทูลลาไปแต่ผู้เดียว¹⁵

ในบทนี้เป็นฉากสวนสระแก้ว ที่สามารถสร้างได้อย่างงดงามตามธรรมชาติของวังเพชรบูรณ์จัดให้เป็นสวนดอกไม้และจากตัวอย่างมีบทเจรจาโต้ตอบกันที่เป็นความเรียงร้อยแก้ว เพื่อเป็นการดำเนินเรื่องได้รวดเร็วขึ้น

6. ออกแบบและสร้างฉาก พร้อมทำเทคนิคให้สมจริงตามบท สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงออกแบบฉากโดยจินตนาการ ให้บรรยากาศของวังเพชรบูรณ์เป็นฉากใหญ่ในเรื่องนี้คือ ฉากป่าที่นางเมษวดีจะต้องไปบูชาพระศิวะและอุกยักษ์อมไว้ตามคำสาบ เป็นฉากป่าลึกกว้างใหญ่ มีเหวใหญ่เหวมีความลึกและกว้างมาก ดังนั้นในฉากนี้ที่กล่าวว่ามียักษ์โผล่ขึ้นมาจากเหว จึงสร้างฉากให้เห็นแต่ศีรษะยักษ์โผล่ขึ้นมาจากปากเหวอ้าปากกว้างแลบลิ้นออกมายาวนอกเหว นัยน์ตาโตเท่าลูกมะพร้าว กลอกตาไปมาได้ทำให้น่าสะพรั่งกลัวมาก นางเมษวดีต้องเดินไปบนลิ้นของยักษ์ แล้วลิ้นนั้นจะค่อย ๆ ม้วนนางเข้าไปอมไว้ในปาก

สองกรรวิก

บทเบิกโรงเรื่องสองกรร วิก พระราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพ

¹⁵สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "พระยศเกตุ", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 66-67.

ฉบับที่เป็นต้นแบบของบทเบิกโรงเรื่องสองกกรววิกของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกนั้น มีลักษณะของบทละครเป็นกลอนแปดซึ่งนิยมใช้วรรคละ 7-8 คำ ในแต่ละบทจะมีเนื้อความมากน้อยต่างกันคือมีทั้ง 2, 4, 6, 8 คำกลอน และบทสุดท้ายเป็น 10 คำกลอน ในบทละครของเก่าจะไม่เรียงเป็นบรรทัด จัดเป็นแถว ๆ ละหนึ่งคำกลอน คงเขียนเป็นวรรคเรียงติดต่อกันไป เมื่อจบท้ายแต่ละบทจะบอกไว้ว่าเป็นกี่คำกลอน และจะบอกเพลงหน้าพาทย์บางเพลงกำกับไว้ เช่น กราวโน เชิด ตระ รัว โอด โคมเวียนฯ หรือเจรจา เมื่อจะนำบทไปใช้แสดง จะต้องบรรจุเพลงร้องอีกทีหนึ่ง ซึ่งต้องจัดเพลงให้เหมาะสมกับบทบาทและอารมณ์ของบทนั้น ๆ ด้วย บางบทอาจจะมีบอกไว้ให้ว่าใช้เพลงอะไร เช่น ยานี่ ร่าย สำหรับในบทเริ่มต้นจะใช้คำว่า "มาจะกล่าวบทไป" เมื่อเริ่มต้นกล่าวถึงตัวละครเป็นครั้งแรก และมีอยู่สองแห่งในเรื่องนี้ คือ เริ่มกล่าวถึงยักษ์สองกกรววิก และเริ่มกล่าวถึงพระอินทร์ มีใช้คำว่า "เมื่อนั้น" เมื่อกล่าวถึงยักษ์ทั้งสอง และพระอินทร์ในบทต่อมา นอกจากนี้ก็ขึ้นต้นบทด้วยบทบรรยายต่าง ๆ ของเรื่อง ในบทละครจะไม่มีการแบ่งฉากบอกไว้ให้

ครั้นเมื่อนำมาจัดทำเป็นบทละครดึกดำบรรพ์ ก็ทำอย่างสมบูรณ์แบบ สามารถไปใช้ได้เลย เพราะมีการบรรจุเพลงร้องเพลงบรรเลงไว้ครบถ้วน มีความบอกหน้าที่ของตัวละครว่าจะต้องทำอะไรบ้างในแต่ละฉากหรือเมื่อจบบทของตนแล้ว และมีบอกตัวละครในเรื่องว่ามีตัวใดบ้าง มีกี่ฉาก เป็นฉากอะไรบ้าง เมื่อศึกษาจากตัวอย่างสองกกรววิกจะพบลักษณะพิเศษในการรักษาวรรณศิลป์ของเดิมไว้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ได้ใช้กลวิธีสำคัญดังต่อไปนี้

1. รักษาคำกลอนเดิมไว้ เพราะความหมายของคำและเนื้อความดีเหมาะสมอยู่แล้ว เช่น

1.1 คงเนื้อความเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างของทั้งสองบท เช่น

บทของกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพ

@ เมื่อนั้น อสุรสองกรเชษฐา ว่าแก้ววิกอนุชา พิศุดันเตวาไม่วายวัน กลิ้งศิลาโตถนัดให้พลัดตก ทับอกบิดาเราอาสัญ บำนั้นเป็นที่ชอบกลครัน มาช่วยกันตั้งกิจพิธี ให้

อากาศร้อนเรียงเป็นเพลิงกรด ท้วทศทวาราศี ถึงพรหมินทร์อินทราที่กล้าดี ครั้งนี้ให้ฉิบหาย
ววยปราณ ฯ 6 คำ ฯ¹⁶

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

ร้องสิงโตเล่นหาง

สองกร	จะปรับทุกข์ปรึกษาหารือเจ้า	คู่ขวัญขวัญเจ้าของเซษฐา
	อันตัวพินระกำข้าวิญญา	คิดแค้นทเวาไม่วายวัน
	กลิ้งศิลาโตถนัดให้พลัดตก	ทับอกบิดาเราอาสัญ
	ปานเป็นที่ชอบกลครัน	มาช่วยกันตั้งกิจพิชิต
	ให้อากาศร้อนเรียงเป็นเพลิงกรด	ท้วทศทเวาในราศี
	ถึงพรหมินทร์อินทราที่กล้าดี	ครั้งนี้ให้ฉิบหายววยปราณ ¹⁷

ในทั้งสองบทนี้เนื้อความที่ขีดเส้นใต้แสดงให้เห็นว่าเป็นบทที่เหมือนของเดิม เพียง
แต่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่ในวรรคต้นบท 3 วรรค เป็นบทของสองกรที่พูดกับบรรพิตน้องชาย

1.2 คงเนื้อความเดิมไว้บ้าง เปลี่ยนแปลงบางคำและแต่งใหม่เป็นบางวรรค
ในบทเดียวกัน ดังนี้

บทของกรมพระราชวังบวรมหาศกดิพลเสพ

@ เมื่อนั้น อามรินทร์เห็นยักษ์ตกโยย คิดสงสารรากษสสลใจ มาบรรลัยเพราะ
ชิงผู้หญิงกัน จำจะไปชุบช่วยด้วยเมตตา อย่าให้สองอสุราอาสัญ แล้วทรงเครื่องประดับ
กายพรายพริ้น ถือพระขรรค์คลาศคล้อยลอยลงมา ฯ 4 คำ ฯ โคมเวียน

¹⁶กรมพระราชวังบวรมหาศกดิพลเสพ, บทเบิกโรงยักษ์สองกรรวรวิก (พระนคร:
โรงพิมพ์โสภณพรตชนากร, 2458), หน้า 59-60.

²⁷สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "สองกรรวรวิก", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 3.

บทของกรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพ

เดชพระเวทวิเศษขลัง ร้อนดังเปลวไฟไม้เวหน เทพไทในสวรรค์ชั้นบน
ร้อนรนวิ้งออกนอกวิมานฯ 2 คำฯ เชิด²⁰

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

ร้องจันทน์ให้

ยักข์ทั้ง 2	เก็บกองเข้าเถิดรา	เอาโยมนั้นเข้ามา
	ที่โน่นก็ยังมี	คืนกกองให้โต
	กองเข้าให้โต	เอาให้โต
	กองโตแล้วละวา	หุฮ่า หุฮ่า หุฮ่า
	เอาละเหวยละวา	
	เก็บเต็มเข้าอีกหน่อย	อร่อยเทวดา
	อีกไม่ช้าจะประลัย	ให้สมน้ำหน้ามัน ²¹

ในบทต้นฉบับจะเป็นการบรรยายจากวิมานของเทวดาที่ถูกเพลิงไหม้ร้อนจนทนไม่ได้
ในบทดึกดำบรรพ์จะสร้างบทให้สมจริง มีการหาพินก่อไฟเพื่อทำพิธีจริง ๆ จึงดูสมจริงสมจังขึ้น

3. เพิ่มเติมบทใหม่แทนบทบรรยายให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการแสดงละคร
ดึกดำบรรพ์ เช่น เมื่อนางอัปสรรูปนิมิตลงมาหยุดยืนอยู่ระหว่างสองพี่น้อง แล้วใช้เสียงกระแอม
แต่บทใหม่ให้ร้องเพลงดังนี้ "เข้าตรงท่ามกลางหว่างพี่น้อง เห็นสองกุมภภักดิ์ไม่ผันผิน ทำเป็น
กระแอมไอให้ไต้ยีน จะลวงล้างอสุรินทร์ให้มรณา" และบทใหม่คือ

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

ร้องเพลงสั้นวน

นาง พิศไพรสามถ์ลานเรียบเปรียบเหมือนกราด จัตุบาทเหล่าร้ายไม่คลายใกล้

²⁰กรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพ, บทเบิกโรงยักข์สองกรวิก, หน้า 60.

²¹สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "สองกรวรรวิก", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 4.

บุบผชาติคาดช่อชูล่อใจ
ที่ปรากฏสัตว์ร้ายหมายอาศัย
คูดุ้งเหยิงเชิงไฟไร้มาลี

เพราะพื้นไพรในถิ่นนั้นดินดี
คนไม่ไถ่กรายกลัวเอาตัวหนี
ดินไม่ตีผลที่ได้ก็ร้ายแรง²²

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงสอดแทรกบทขับร้องให้ตัวละครในบทได้อย่าง
ราบรื่น ทั้งยังมีความหมายในเชิงเปรียบเทียบที่ดียิ่ง

4. ใ้คำบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับการแสดง การใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งใน
บทละครรัตนฉบับไม่มี ตรงนี้เป็นวิธีการเขียนบทละครตะวันตก ซึ่งค่อนข้างแน่ใจว่าทรงได้
รับมาจากเมื่อครั้งทรงศึกษาต่างประเทศ ดังตัวอย่าง

บทของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

สองกรรวรวิก

(1) ฉาก : กลางป่า (กราว : สองกรรวรวิกออกมารำ, ทำกราวในสองสามท่า
พิณพาทย์ลงเข้ามา)

ร้องสมิงทองมอญ

สองกร สมรภูมิตรงนี้งามตึ๊งกรรวรวิกน้องรักเห็นหรือไม่

รวรวิก แลโล่งโปร่งตาโปร่งใจ แวะลงไปพักผ่อนน่ายา (2) (สองยักษ์ลงนั่ง)²³

ในข้อ 1 บอกให้รู้ว่าเป็นฉากกลางป่า ใช้เพลงกราว ตัวละครที่ออกมาเป็นตัวยักษ์
ชื่อสองกรและรวรวิก กำหนดด้วยว่าให้ตัวแสดงรำที่ทำ รำเสร็จแล้วพิณพาทย์บรรเลงเพลงอะไร
เหล่านั้นเป็นต้น และในข้อ 2 บอกให้รู้ที่สองยักษ์ทำกิริยาอาการคือลงนั่ง

การที่มีข้อความอธิบายแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของบทละครด้วยนั้นเป็นการดี ทำให้
ตัวแสดงเข้าใจง่ายขึ้น รู้ลำดับของการแสดง และการที่มีบอกไว้เช่นนั้นช่วยให้การดำเนินเรื่อง
รวดเร็วขึ้น ลักษณะของบทจะแต่งขึ้นแทนคำบรรยายความตามบทละครรัตนฉบับ

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

5. บทสนทนาของตัวละครมีการสอดแทรกเป็นบางคำ ลักษณะของบทเป็นการจูงใจ ความสนใจ เพื่อชวนให้ติดตามเรื่องราว ให้ตัวละครมีส่วนร่วมสนทนาด้วย ทำให้ตัวละคร ไม่เหงา ตัวอย่างเช่น

ร้องเอกบท

อินทร์	เออเราจะเลี้ยงทิพย์เนตร	ไปดูเหตุทั้งนี้	
เทวดา			ดีหนักหนา
อินทร์	อ้ออ้ายยักษ์พี่น้องสองรา	มันร้ายเวทวิทยา	
เทวดา			ทำพิธี
อินทร์	หวังจะให้ไฟกาลผลาญเผา	เทพเจ้าเมืองฟ้า	
เทวดา			อย่างนั้น
อินทร์	ต้องคิดการแก้ไขศรี	ทำลายกิจพิธี	
เทวดา			จงเมตตา ²⁴

เป็นบทละครที่ให้ผู้แสดงที่มีศักดิ์น้อยกว่าได้มีส่วนร่วมในบทสนทนาด้วย แม้แต่เพียงส่วนน้อยก็ยังดี ลักษณะบทเช่นนี้ก็มิมีในเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น เรื่องพระยศเกตุ สังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น

จันทกนิรี

บทละครเรื่องจันทกนิรี ประพันธ์ขึ้นสำหรับใช้แสดงเป็นละครเบิกโรงดึกดำบรรพ์ แบบแผนการประพันธ์ก็คงรูปแบบเดียวกับทั้งสองเรื่องที่ผ่านมาคือ เรื่องพระยศเกตุและสองกรวรวุฒิ คือบทละครส่วนใหญ่จะประพันธ์เป็นกลอน ใช้ถ้อยคำสำนวนเรียบง่าย และบรรจุเพลงร้องกำกับบทไว้ มีเพลงหน้าพาทย์และสอดแทรกการเจรจาบ้าง ในบทละครผู้ประพันธ์ต้องการให้เป็นเช่นไรก็เขียนบอกไว้ครบหมดทุกอย่าง ทั้งฉาก การแบ่งฉาก ตัวผู้แสดง นักดนตรี แม้กระทั่งการปิดเปิดฉาก ควรจะเปิด-ปิดฉากเวลาใด ก่อนหรือหลังเพลงขึ้น การจัดแบ่งบทร้องให้เหมาะสมกับตัวละคร มีทั้งขับร้องเดี่ยว ร้องสลับกัน ร้องหมู่และร้องคู่

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-6.

แต่ส่วนใหญ่จะร้องเดี่ยวและร้องสลับกัน และเนื่องจากตัวละครจะต้องขับร้องเอง จึงบรรจुकำร้องไม่มากนักประมาณ 2-4 คำกลอน แต่ก็มีบางบทมีคำร้อง 6-8 คำกลอน แต่เป็นส่วนน้อยมีเพียง 2-3 บท ถ้ายกเรื่องมากเพลงที่บรรจुकำร้องมากจะร้องไม่ยากและมักใช้เพลงที่เหมาะสมแก่การดำเนินเรื่อง

นอกจากการเจรจาธรรมดาแล้ว จันทกนรียังมีบทเจรจาโจนและพากย์ด้วย เนื่องจากเป็นละครที่กะทัดรัดไม่สั้นและยาวจนเกินไป จึงนิยมแสดงเรื่องนี้มากกว่าเรื่องอื่น ๆ มีฉากเพียง 2 ฉากเท่านั้น คือฉากที่ 1 วังท้าวพรหมทัต และฉากที่ 2 ชายป่าเหมิหิรัญคีรี ซึ่งการแสดงส่วนใหญ่อยู่ในฉากป่าแทบทั้งสิ้น ตัวแสดงมีเพียงไม่กี่ตัวคือ พญาจันทกนรี นางจันทกนรี ท้าวพรหมทัต รุกขะเทวดา และพวกอำมาตย์ บทละครเรื่องนี้มีคำประพันธ์ที่เป็นกาพย์ยานี 11 อยู่สองบท บรรจुकำร้องพากย์โองและเพลงสรภัญญะ

จากการที่ได้ศึกษาบทจันทกนรีคำฉันท์ และจันทกนรีบทละคร ทำให้น่าเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณีทรงประดิษฐ์นำต้นฉบับมาจากจันทกนรีคำฉันท์ฉบับวิเชียรญาณ มาทรงนิพนธ์เป็นบทละครดึกดำบรรพ์ ดังจะได้กล่าวถึงในเชิงวรรณศิลป์ที่สำคัญต่อไป

1. รักษาคำกลอนเดิมไว้ เพราะความหมายของคำและเนื้อความดีเหมาะสมอยู่แล้ว เช่น

บทพระจันทกนรี คำฉันท์ฉบับวิเชียรญาณ (กาพย์ฉบับ 16)

ปางก่อนอยู่ถ้ำทองมณี	ภิรมย์สมศรี
สำเร็จบันเทิงฤไทย	
ถนอมน้องบมิให้เคืองใจ	พูนเพิ่มพิศไสมย
เสมอพระเนตรจิตยา	
ยามร้อนเคยร่วมนิทรา	รำเพยวายุพา
พระพายให้ชื่นชูเชย	
ยามนำอำมาตย์ไปรยเปรย	พระกรเกี่ยวเกย

ประทับไว้แทนากี

ยามฝนสาดต้องอินทรีย์

กางปีกปกคีรี

ชะน่องบให้หนาวฝน

ยามน่องต้องแสงสุริยันต์

ท้าวอ้อมองค์สกนธ์

ลงเล่นชโลโครณิน

แต่ขึ้นไครจักพาบิน

ชมพฤษภไพโรสิดกั

เก็บผลพลามาประทาน

น่องเดี่ยวเปลี่ยวงศ์แดदान

พระดวงสุริยฉาน

มาสิ้นพระชนมในคง²⁵

จันทกนรีรับทละคร

ร้องพากย์ไอ้ รับทางต่าง ๆ

กนรี

ไอ้พระทูลเกล้าเอ๋ย

โฉนเลยพระโฉมฉาย

น่องมาอยู่ใกล้กาย

กิมิพายพจนา

แต่ก่อนเคยประพาศ

รุกขชาติเป็นสุชา

ถนอมน่องทุกเวลา

เมื่ออยู่ถ้ำอันอำไพ

ยามร้อนรำเพยพัด

หนาวตระวัตกอดไว้ใกล้

ฝนสาดถูกที่ไร

ก็ยกปีกป้องอินทรีย์

ยามต้องแสงสุริยา

พระก็พาจรลี

อ้อมลงสรงนที

ให้เป็นชุ่มชื่นในทรง

แต่ขึ้นจะเปลี่ยเปล้า

สร้อยเสรำใจเป็นใหญ่หลวง

มิแลเห็นไครทั้งปวง

จะช่วยเปลื้องความลำเค็ญ²⁶

²⁵"พระจันทกนรีคำฉันท์", ฉันทเรื่องต่าง ๆ, (ไม่ปรากฏนามผู้แต่งฉบับวิจิตรญาณ), หน้า 836-837. (อัครสาเนา).

²⁶สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "จันทกนรี", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 28.

จากตัวอย่างนี้เป็นบทร้องให้คร่ำครวญของนางกนิรีที่สามีถูกศรตายอย่างน่าเวทนา ทั้งสองบทกล่าวถึงความหลังเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ด้วยกันในถ้ำ นางกนิรีได้รับการดูแลเป็นอย่างดีทุกเวลาได้เคยไปเที่ยวชมป่าและเล่นน้ำด้วยกันอย่างมีความสุข ทั้งสองบทมีบทพรรณนาความเหมือนกันคือมีการใช้คำที่เหมือนกัน หรือมีความหมายเหมือนกัน ดังคำที่ขีดเส้นใต้ไว้ในบทกลอน การกล่าวถึงถ้ำที่อยู่อาศัยและการปฏิบัติด้วยความรักใคร่ของกนิราที่มีต่อกนิรี เมื่อขาดกนิราไปนางจึงต้องเสียใจเพราะต่อแต่นั้นไปก็จะเปล่าเปลี่ยวอยู่ลำพังผู้เดียว จึงทุกข์ใจแสนสาหัส การพรรณนาความตอนนั้น ทำให้ผู้ดูมองเห็นภาพจน์ได้อย่างละเอียดถึงความรักความผูกพันของทั้งสองที่มีต่อกันอย่างลึกซึ้ง ถ้ำร้องให้เสียใจเพียงอย่างเดียวก็จะไม่ซาบซึ้งเท่ากับการที่มีบทร้องบรรยายความเช่นนั้น ทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ร่วมได้ ในบทคำฉันท์นั้น พรรณนาความมากกว่า เมื่อเป็นบทละครจึงรวมบทให้กระชับขึ้นและได้ใจความสำคัญ

2. เปลี่ยนบทบรรยายจากเป็นฉากจริง หมายถึงการสร้างฉากบนเวทีให้ดูสมจริงหรือจัดแสดงในธรรมชาติ เช่นในวังเพ็ชรบูรณ์จัดให้เป็นฉากป่า ตัวอย่างเช่น

จันทกนิรีคำฉันท์

สองชมพระยาไกร	ยรราชลำพองพาล
ใหญ่กว่าคณาสาร	สุธศักดิ์เจษณา
เป่นจอมมกุฎตง	อิศรพงขมหิมา
ทรงโฉมประไพอา	ภรต์พรายรบายชน
ครันสุริโยเอน	รยาย่าที่ขัมพน
หยัดยีนเฝยอตน	ผลึกแทนคุดาทอง
แผดสับทสำเนียง	ดุดเสียงสุนคินอง
แผ่นโพนลำพองผยอง	จรจัมมฤคิน ²⁷

²⁷พระจันทกนิรีคำฉันท์ ฉบับวชิรญาณ, ฉันทเรื่องต่าง ๆ, หน้า 831.

จันทกนิรืบทละคร

ร้องโต้สวดตลอดเสียง

กนิรา	พระยาไภศรราชฉกาจร้าย	ร่างกายโตเท่าคชสาร
	แผดเสียงกึกก้องคงดาน	จับสัตว์เป็นอาหาร เมื่อยามเย็น
	แรดร้ายอยู่ใกล้ชโลทร	งูพิษแอบนอนมองไม่เห็น
	เนื้อปะเสื่อโคร่งก็ซ่อนเร้น	หมีเขม้นเห็นฝังก็ตีใจ ²⁸

ในบทบรรยายสภาพป่านี้ สามารถจัดเป็นฉากป่าที่บได้ ให้มีภูเขา ลำธาร น้ำตก และต้นไม้ใหญ่ เป็นต้น และจัดให้มีตัวละครที่แสดงเป็นพวกสัตว์ป่า ออกแสดงตามลักษณะของสัตว์ป่าเหล่านั้น

3. แปลงกลอนคำฉันท์ที่พรรณนาความเป็นบทเจรจาโจน ดังนี้

จันทกนิรืคำฉันท์

ปางก่อนยังมี	ขัตติยาธิบดี
อิสราเกล้าหาญ	ทรงนามพรหมทัต
สมบัติโอฬาร	ท้าวเธอได้ผ่าน
กรุงไกรไอสวรรค์	
นามเมืองพารา	ณสี โสภา
เอนกเนื่องนรรต	กว้างสิบสองโยชน์
พลโจษแจจรร	เสนาพลจันทร์
เจ็ดโกฏิคณา ²⁹	

²⁸ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "จันทกนิรื", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 18.

²⁹ พระจันทกนิรืคำฉันท์ฉบับวชิรญาณ, ฉันท์เรื่องต่าง ๆ, หน้า 832.

จันทกนิรับทละคร

เจรจาโชน

พรหมทัต

เออวันนี้เรารู้สึกไม่สบายใจ
 จะเป็นประการใดก็เหลือจะเล่า
 อันตัวเราเคยชอบแต่ฟังเพลง
 บัดนี้เขาจะบรรเลงก็ไม่สำราญ
 ฟังศัพท์จับขานก็ไม่ไพเราะ
 จะเดินเล่นในสวนก็ไม่เหมาะให้กลุ่มฤทัย
 คิดจะไปไล่เนื้อเพื่อจะรื่นเริงบ้าง
 จงเตรียมการต่าง ๆ ให้พร้อมไว้คอยท่า
 เถิดนะ เจ้า

(นำพาทย์เสมอ : บิดม่าน)³⁰

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงใช้บทของท้าวพรหมทัตนี้เป็นตัวเปิดเรื่อง
 ในฉากวัง แทนการเปิดตัวท้าวพรหมทัตในฉากป่าของต้นฉบับ ซึ่งพรรณนาถึงความยิ่งใหญ่
 ของท้าวพรหมทัต และใช้การเจรจาโชนเป็นการดำเนินเรื่อง ซึ่งช่วยทำให้การเดินเรื่อง
 เร็วขึ้น

4. ใ้คำบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับการแสดง การใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งในบท
 คำฉันทต้นฉบับไม่มี เช่น การอธิบายท่าทางของตัวแสดงในบทละคร ดังต่อไปนี้

จันทกนิรับทละคร

4.1 บรรยายเกี่ยวกับการแสดง

³⁰สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก, "จันทกนิรี", บทละครดึกดำบรรพ์, หน้า 15.

เจรจา

- พรหมทัต ยังไงล่ะ เจ้าช่างรี ไหนว่าจะจับนางกินรียังไงล่ะ?
 เจ้าขึ้นไปอยู่บนไม้สูงเสียแล้ว ก็สิ้นปัญญาละซิ?
- 1 (อำมาตย์แลดูตากันหนึ่งอยู่) ตีแต่พูดเท่านั้นแหละ
 เอาจริงจังเข้าก็เหลว ยุให้ข้าออกมาไล่เนื้อ
 จะหาเนื้อสักตัวก็ไม่มี, เหนื่อยเปล่า ๆ.
- อำมาตย์ พระองค์อยากเสด็จเองนี่พระเจ้าข้า
 พรหมทัต ข้าอยากมาเมื่อไหร่? เจ้าชวนข้านี้.
- 2 (อำมาตย์ไม่รู้จะตอบอย่างไร?)
 แล้วยังมาเถียงอีก เหนื่อยก็ไม่มี, กินรีก็จับไม่ได้,
 แล้วข้าต้องเหนื่อยเปล่า เพราะใคร? หา? หา?
 ข้าต้องเจ็บใจเพราะใคร? หา? หา?
- 3 (ไล่ตีอำมาตย์ เข้าโรง)³¹
- 4 (กินรีลงมาที่กินราซ่อนหัวขึ้นบนตัก เพลงต้นโอ้)

การอธิบายท่าทางในข้อ 1 บอกแต่เพียงว่าอำมาตย์ใช้กิริยาแต่เพียงสายตา
 ไม่แสดงท่าทาง ในข้อ 2 บอกในความรู้สึกของตัวแสดงคือพูดไม่ออก ในข้อ 3 ออกท่าทาง
 ให้รู้ว่าตัวท้าวพรหมทัตจะต้องไล่ตีพวกอำมาตย์ และในข้อที่ 4 ข้อสุดท้าย ต้องให้ตัวกินรีลง
 มาหากินราแล้วบอกการกระทำว่านางกินรีจะต้องซ่อนศีรษะกินราชันไว้บนตักสร้างบรรยากาศ
 โดยให้บรรเลงเพลงต้นโอ้

4.2 บรรยายเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์

ฉาก 1 วังท้าวพรหมทัต

(ท้าวพรหมทัตนอนอยู่บนเตียง, มีนางนึ่งพุดอยู่คนหนึ่ง, เสียงมโหรีในพระสุตม์;
 พอหมดเสียง พรหมทัตรับสั่งให้นางไปเรียกอำมาตย์มาเฝ้า, อำมาตย์ออกแล้ว, พรหมทัต
 พุดสั่ง.)

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

การอธิบายตัวละครคือท้าวพรหมทัตและนางกำนัลมีกำหนดบอกไว้เป็นขั้นตอน กล่าวคือในเรื่องของฉาก สถานที่ อยู่ในฉากที่ 1 ว่างท้าวพรหมทัต บอกอิริยาบถของท้าวพรหมทัตที่นอนอยู่บนเตียง ฉากนี้จึงต้องตั้งเตียงไว้พร้อมเครื่องราชูปโภค มีนางกำนัล 1 คน บอกจำนวนคนและฐานะของตัวแสดง และให้รู้ว่ากำลังนั่งอยู่งานพัดให้ท้าวพรหมทัต อุปกรณ์ก็ต้องมีพัด กำหนดให้มีเสียงดนตรีสอดแทรกสักครั้งหนึ่ง เมื่อเสียงดนตรีหยุดก็ดำเนินเรื่องโดยท้าวพรหมทัตรับสั่งให้นางกำนัลไปตามอำมาตย์มาเฝ้า เมื่ออำมาตย์ออกมาเฝ้าท้าวพรหมทัต จึงพูดสั่งการกับอำมาตย์ จากนั้นไปก็เป็นบทเนื้อความของละคร จากตัวอย่างนี้จะพบว่าการจัดบทละครดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก เป็นไปอย่างมีระเบียบ บอกไว้อย่างละเอียดละออไม่มีจุดบกพร่องเลย ดังนั้นตัวแสดงจึงปฏิบัติตามได้อย่างราบรื่น

5. เพิ่มตัวละครและบทให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องและฉาก เพื่อให้การแสดงสมจริงสมจังตามสภาพฉากธรรมชาติที่วางเพ็ชรบูรณ์ และทั้งที่แสดงบนเวทีจัดฉากสมจริงเสริมตัวละครเพื่อเชื่อมเรื่องเดินเรื่อง เต็มไว้เพราะเด่นดังต่อไปนี้

ฉันทกนิรืบทละคร

ร้องฝรั่งควง คลอเสียง

อำมาตย์ที่หนึ่ง	นางมีทรมย์สมสวาท	ใครจะอาจช่วงชิงพานี้
อำมาตย์ที่สอง	เห็นนางไม่ปลงใจเบนไมตรี	ควรจะล้วงชีวิภัสตา
อำมาตย์ที่หนึ่ง	แล้วจึงค่อยโลมอดนงลักษณ์	ก็คงจักสมมาตรปราณา
อำมาตย์ที่สอง	ขอพระองค์ทรงผลาญกนิรา	
(พร้อมกัน)	ด้วยศรสิทธิ์ฤทธาให้วอดวาย ³²	

ในบทฉันทกนิรืคำฉันทไม่มีตัวอำมาตย์ คงมีแต่เพียงท้าวพรหมทัตเท่านั้น เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกทรงพระนิพนธ์เป็นบทละคร จึงเพิ่มตัวละครคืออำมาตย์ติดตามท้าวพรหมทัตเข้าไปด้วยสองคน จึงทำให้เรื่องมีตัวแสดงมากขึ้นจาก 4 ตัวเป็น 6 ตัว

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

จึงเป็นการพอเหมาะและสมจริงเพราะตัวละคร 4 ตัวน้อยไป นอกจากเพิ่มตัวละครเข้ามาแล้วยังทรงพระนิพนธ์ให้มีบทบาทสำคัญด้วยดังเช่นบทที่ยกตัวอย่างมานี้ อำมาตย์มีส่วนแนะนำแกมยุยงให้ท้าวพรหมทัตมาเกินรา ในบทยังทรงกำหนดอีกว่า อำมาตย์คนที่ 1 พูดอย่างไร อำมาตย์คนที่ 2 พูดอย่างไร และตอนใดที่ต้องพูดพร้อมกัน การเพิ่มตัวละครคืออำมาตย์ 2 คนนี้เหมาะสมกับฉากที่เป็นฉากป่าด้วย เพราะป่าจะต้องกว้างใหญ่ มีสัตว์ป่า ทิวทัศน์มากมาย ถ้าท้าวพรหมเดินทางคนเดียวจะเหงา มีเพื่อนร่วมเดินทางด้วยจึงดูดีเหมาะสมและเป็นองค์รักษ์ให้ท้าวพรหมทัต

ละครดึกดำบรรพ์ทั้ง 3 เรื่อง ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก มีต้นเรื่องเดิมจากนิทานเวตาล นิบาตชาดก และบทเบ็ดโรงยักษ์สองกรรวิก โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก ทรงดัดแปลงเป็นละครดึกดำบรรพ์ด้วยกลวิธีที่สำคัญคือ

1. แต่งให้เหมาะกับโอกาสที่แสดง คือทำเป็นละครเบ็ดโรงตั้งเช่น เรื่องสองกรรวิก และจันทกนิรี
2. เลือกให้เหมาะกับการแสดงกลางแจ้งที่เป็นธรรมชาติ เช่น เรื่อง พระยศเกตุ ซึ่งเขียนด้วยจินตนาการของฉากจริงในวังเพ็ชรบูรณ์เป็นส่วนประกอบสำคัญ
3. พยายามรักษาเนื้อหาการดำเนินเรื่องของเดิมไว้ให้มากที่สุด
4. การต่อเติมปรุงแต่ง จะกระทำต่อเมื่อทำให้เกิดการกระชับในการดำเนินเรื่อง และเกิดความสมจริง
5. เลือกเรื่องที่ตัวละครผู้หญิง ซึ่งมีอยู่ไม่มากนักในขณะละครของพระองค์ แสดงได้ดี
6. ใช้ตัวประกอบพูดตอบโต้กับตัวเอกให้คนดูรู้ความในใจแทนการร้องบรรยาย โดยคนร้องข้างเวทีแบบละครนอกหรือละครใน
7. ให้ตัวประกอบที่นั่งระดับฉากให้ดูถึงการนั้นมีโอกาสร้องและรำบ้างไม่ให้ดูเหงาบนเวที
8. ใช้การออกแบบ สร้างโรงละคร สร้างฉาก และมีเทคนิคให้ดูสมจริง
9. ใช้เสียงประกอบให้ดูสมจริง โดยมีวิธีการจำเพาะเจาะจงเป็นพิเศษในฉากที่ท้าวฤๅษะนามมเหสีและพวกบริวารจะปรากฏตัวขึ้น ซึ่งมีการร้องเพลงของพวกวิทยากร โดย

ทำให้มีเสียงดังมาแต่ไกลเป็นเสียงเบา ๆ แล้วเสียงร็องนั้นค่อย ๆ ดังใกล้เข้ามาทุกขณะ จนตัวคนร้องออกมาปรากฏตัวในฉากที่แสดง

10. เปลี่ยนบุคลิกตัวละครให้มีคุณลักษณะที่ดี คือตัวพระยศเกตุในเรื่องเดิม ไม่รับผิดชอบบริหารบ้านเมือง ลุ่มหลงแต่สตรี พระยศเกตุในบทละครเป็นกษัตริย์ที่ดี เป็น การเลือกสร้างสรรค์ในสิ่งที่ตั้งงามให้กับวงการละคร

และจากบทละครทั้ง 3 เรื่องสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรก ได้แก่ เรื่องสองกรรวิก และจันทกนิรี เพราะเป็นละครเบิกโรงเหมือนกัน สองกรรวิกทรงตัดแปลง เพราะเป็นกลอนบทละครอยู่แล้ว

กลุ่ม 2 แต่งใหม่ ได้แก่ เรื่อง พระยศเกตุ และจันทกนิรี มาจากนิทานและนิบาตชาดก ทั้งสองเรื่องแต่งใหม่แต่ดำเนินเรื่องเป็นละคร เมื่อเป็นบทละครจึงต้องผูกเรื่องให้ได้เนื้อความ ต่อเนื่อง ตัวละครในต้นฉบับบางตัวมีเพียงกล่าวถึงไม่มีบทให้เช่น ท้าวสุคนธ์กับพระมเหสี และเมื่อมาเป็นบทละคร จึงต้องมีบทให้ตัวละครทั้งสองออกแสดงโดยให้กลับคืนเข้าครองเมืองบาดาล และตัวละครบางตัวในนิทานมีมากมายตัว เช่น ตัวละครที่พาที่ระงะทรศินไปพบกับ นางกลางสมุทรชื่อนิธิต แต่ตัวที่พาพระยศเกตุไปพบนางกลางสมุทรชื่อลักษมีทัตต์ เป็นคนละ คนกัน ดังนั้นเพื่อความเข้าใจเรื่องได้ง่ายขึ้น จึงทรงนิพนธ์ให้เป็นคน ๆ เดียวกัน นอกจาก เนื้อเรื่องแล้วการจัดฉากแต่ละฉากของทั้ง 3 เรื่องสามารถจัดฉากให้เป็นไปตามท้องเรื่อง นั้น ๆ สามารถทำได้ทั้งจัดฉากธรรมดา และการจัดฉากแสดงบนเวที

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย